

2. Інтерпретації

Упродовж більш як семидесяти п'яти років існування ООН (у різних організаційних іпостасях) склалися досить усталені версії інтерпретацій її світоглядних засад та політичних програм. Історичну першість мають політико-ідеологічні інтерпретації, які датуються другою половиною 1920-х років, коли випрацьовувались елементи ідеології прийдешньої ООН, та початком 1930-х років, коли організація стала об'єктом критики представників інших політичних спрямувань. Ми зосередимось на наукових інтерпретаціях, які вперше з'явилися у західній історіографії.

Чи не найбільш усталеним терміном для окреслення ідеології та політичної практики ООН 1930-х років у західній науковій літературі став "інтегральний націоналізм" — поняття, яке до цього застосовувалось щодо французького радикального монархічного націоналізму початку ХХ ст. У рамках даного родового поняття зазвичай об'єднують європейські праворадикальні, тоталітаристські рухи першої третини ХХ ст.

Автор найбільш відомої в цьому плані праці про ООН Джон Армстронг, спираючись на узагальнення одного з піонерів наукових досліджень націоналізму Карлтона Дж. Гейза, визначає такі світоглядні параметри українського "інтегрального націоналізму":

1) віра в те, що нація є найвищою цінністю, якій мають бути підпорядкованими усі інші;

2) апеляція до містичної ідеї єдності всіх особистостей, що складають націю, зазвичай основаної на тому припущенні, що в одне органічне ціле їх об'єднують біологічні характеристики або незворотні наслідки спільного історичного розвитку;

3) підпорядкування раціональної, аналітичної думки "інтуїтивно правильним" емоціям, ірраціональності;

4) наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів-ентузіастів, які вважаються уособленням "волі нації";

5) культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням вищої біологічної життєздатності нації⁵.

Ці риси, за Армстронгом, були спільними для націоналістичних рухів в Європі у 1920-ті роки, і український "інтегральний націоналізм" (саме ООН була, як він вважає, носієм цієї ідеології) не став винятком, тим більше, що рух значною мірою був продуктом копіювання європейських зразків. При цьому варто взяти до уваги одне зауваження Дж. Армстронга: "інтегральний націоналізм" за своєю природою є рухом окремих націй, а не універсальною ідеологією, і послідовники останнього відкидають системні раціональні програми. На думку Дж. Армстронга, в українському варіанті "інтегрального націоналізму" можна також знайти "міцні елементи ліберальних, демократичних, а також християнських, принципів, навіть якщо учасники руху на словах

заперечували їх. У практичній діяльності навіть найрадикальніших груп ніколи не бракувало пошани щодо формальної освіти, установленого авторитету, права на індивідуальний та громадський вибір”⁶.

З цим міркуванням можна погодитися в головному: у доктринальних постулатах ОУН є елементи згаданих принципів, і це цілком природно, бо дистильованих ідеологій не існує. Що ж до визнання права на індивідуальний та громадський вибір, пошани до установленого авторитету чи формальної освіти у “практичній діяльності” ОУН, то, очевидно, усе це могло існувати лише в тих варіантах, які б збігалися з ідеалами самої ОУН. В інших випадках організація демонструвала ворожість до інших спрямувань українського руху як до “відступників” чи “фракціонерів”. Це, до речі, призвело до драматичних розколів, внутрішніх протистоянь та епізодів, які заслужили моральний осуд чільних представників українського суспільства.

Інший дослідник, Олександр Мотиль також вказував на те, що термін “інтегральний націоналізм” цілком відповідає ідеології ОУН. Порівнюючи французький інтегральний націоналізм (зокрема ідеї Шарля Морра та Моріса Бареза) з ідеологічними засадами ОУН, він звертає увагу на типологічні ознаки, які споріднюють їх. Обидва рухи були: 1) колективістськими, тобто такими, де колектив підпорядковував собі особистість; 2) детерміністськими, — доля індивіда визначалася його належністю до нації; 3) антиінтелектуалістськими; 4) релятивістськими, — оскільки відстоювали погляд, що кожна нація має свою правду; 5) емпірично орієнтованими, — національну істину можна було пізнати лише в реальному житті, а не за допомогою теорії; 6) традиціоналістськими; 7) антипарламентарними; 8) мілітаристськими; 9) федералістськими⁷.

Зауважимо, що поруч із “інтегральним націоналізмом”, українським уособленням якого згадані дослідники передусім вважають Організацію українських націоналістів (ОУН) та її попередників (Легія українських націоналістів, Союз української націоналістичної молоді та ін.), можна поставити споріднений з ним, але дещо відмінний варіант радикального, тоталітарного націоналізму, так званий “донцовський” або “чинний” націоналізм.

Між донцовським “чинним націоналізмом” і так званим “організованим націоналізмом” ОУН, хоча вони й були спорідненими явищами, принаймні у 1930-ті роки, існували досить серйозні розбіжності передусім у тому, що “організований націоналізм” з усіма його крайнощами пропонував певну конструктивну політичну програму і риси систематизованого світогляду, політичної доктрини, а “чинний націоналізм” Д. Донцова був передусім зразком тотальної критики, нігілізму, йому бракувало елементів конструктивної програми і він не дав виробленої світоглядної системи, будувався на публіцистичних посилках⁸. Це була привабливість святотатства, приємна, збуджуюча дражливість руйнування авторитетів за відсутності продуманої, зваженої стратегії. Можливо, саме цим пояснюється її потужний емоційний вплив серед молоді — донцовські гасла, оформлені у привабливу, яскраву публіцистичну фразу, сприймалися набагато легше, ніж переважно громіздкі теоретичні конструкції ідеологів ОУН 1920—1930-х років, жодний з яких не міг похвалитися літературно-публіцистичним

даром рівня Донцова. Його книга “Націоналізм” справила колосальне враження саме на ту частину молоді у Західній Україні, яка згодом стала основою “крайової ОУН”.

Якщо порівнювати спрямованість ідей Донцова та ідеологів ОУН, можна впевнено твердити, що культ ірраціоналізму, ідеалізм та ідея ордену кращих людей нації, пропаговані у Д. Донцова, збіглися з відповідними рисами та настановами ідеології ОУН 1930-х. Однак ідейна наближеність, як відомо, не призвела до продуктивної політичної співпраці.

Для діячів ОУН з емігрантського середовища 1920—1930-х років Д. Донцов з його ідеями не мав статусу націоналістичного гуру, навіть більше, войовнича деструктивність його настанов стала об’єктом їхньої критики. Щоправда, керівництво ОУН утримувалося від оприлюднення цієї критики в пресі у 1930-ті роки, вважаючи це тактично недоцільним кроком.

Під час Другої світової війни, коли в середовищі ОУН під впливом політичних реалій розпочалася ревізія базових ідейних і політичних настанов передвоєнного періоду, розходження з “чинним націоналізмом” Д. Донцова стало очевидним. Зауваження Д. Донцова до програмних настанов III надзвичайного великого збору ОУН (Б) (серпень 1943 р.), які він зробив на прохання організаторів, були проігноровані. У другій половині 1940-х років Д. Донцов вдався до жорсткої критики як згаданих програмних настанов і доповнень до них 1950 р., так і праць підпільних публіцистів ОУН(Б) — ця критика була настільки упередженою, що провід ОУН на українських землях виступив із засудженням Д. Донцова.

У післявоєнний період керівництво Закордонних частин ОУН(Б) подбало про забезпечення певного матеріального достатку для Д. Донцова. Коштом організації видавалися його праці, він мав можливість публікуватися у пресі ОУН(Б). М. Сосновський, автор найбільш вдалої праці про Д. Донцова, нагадував, що на деяких форумах ЗЧ ОУН у 1955—1968 рр. виголошувалися формальні адреси-привітання на вшанування Д. Донцова. Однак формальних посилок на нього та його погляди як на легітимізовану складову доктрини ОУН не було. На IV великому зборі ОУН (Б) у 1968 р. програмні настанови 1943—1950 рр., які були відходом від тоталітарного “драйву” 1930-х, нарешті було піддано відвертій ревізії, до програми увійшли пасажі, що нагадували донцовський “чинний націоналізм” 1920-х. Однак, як твердив М. Сосновський, “... програмова частина ідеології «чинного націоналізму», зокрема методи й форми соціальної і політичної організації нації, не знайшли практичного застосування. Таким чином, розрив українського націоналістичного руху, репрезентованого всіма фракціями ОУН, з ідеологією «чинного націоналізму», що стався у роки Другої світової війни, треба вважати за остаточний без уваги на менші чи більші перехідні хитання та наявні тенденції серед деяких людей повернутися до цієї ідеології”⁹.

Такий висновок, безумовно, заслуговує на увагу як спроба найбільш розважливої частини бандерівської ОУН відмежуватися від Д. Донцова, постать якого в ідеологічному сенсі на початок 1970-х років виглядала вже дещо антикварною. Проте не можна не помітити,

що це було радше намагання видати бажане за дійсне — ідеологічна еволюція найортодоксальнішої частини бандерівської ОУН (а саме ця частина організації досить стабільно панувала тут у 1960—1970-ті роки) відбувалася в руслі “донцовізації” і слідування революційній ортодоксії зразка 1930-х років, можливо, без деяких крайнощів того часу.

Діячі мельниківської ОУН, у свою чергу, також чимало уваги приділяли доведенню саме ідеологічних розбіжностей між націоналізмом ОУН та відповідними елементами донцовського націоналізму. В. Мартинець, зокрема, присвятив цій темі розлогу працю “Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму”¹⁰.

Усі аргументи, спрямовані на відокремлення донцовського націоналізму як своєрідної версії радикальної націоналістичної ідеології від ідеології ОУН мали практично-політичне значення і визначалися політичною кон’юктурою або навіть особистими амбіціями учасників дискусії. Крім згаданих відмінностей між цими двома спрямуваннями думки та різниці у підходах до тактичних питань принципових світоглядних відмінностей між ідеологією ОУН 1920—1930-х років і націоналізмом Д. Донцова не було. Принципові розбіжності з’явилися тоді, коли сама ОУН пережила досить серйозну ідеологічну метаморфозу в роки Другої світової війни.